

TIETEELLINEN ELÄMÄ

SEURAAKO 1900-luvun neljää C:tä uuden vuosituhannen S? Tällaisen ajatusleikin esittää Steven Strogatz kirjassaan *Sync. The Emerging Science of Spontaneous Order* (Theia 2003). Neljä C:tä, joihin Strogatz viittaa, ovat "Cybernetics", "Catastroph theory", "Chaos" ja "Complexity", ja S on tietenkin "Sync".

Kybernetiikka, katastrofiteoria, kaaos ja kompleksisuus nousivat keskusteluun suunnilleen vuosikymmenten syklistä 1950-luvulta lähtien. Kybernetiikka tosin syntyi jo toisen maailmansodan aikana, ja termin esitteli Norbert Wienerin kirja *Cybernetics: or Control and Communication in the Animal and the Machine* (1948, toinen painos 1961). Suureen julkisuuteen termi kuitenkin nousi vasta 1960-luvulla – Suomesakin erityisesti Yrjö Ahmavaaran kirjojen ansiosta. Katastrofiteorian loi merkittävä ranskalainen matemaatikko René Thom 1960-luvulla, mutta sen suuri julkisuus osuu 70-luvulle. Kaaos oli 80-luvun keskustelunaihe, joka levisi meillekin James Gleickin kirjan *Chaos. Making a New Science* (1987) suomennoksen välityksellä. Kompleksisuus nousi yleisen keskustelun kohteeksi 90-luvulla; kompleksisuusteorian sankaritarinainen esittää M. Mitchell Waldrop kirjassaan *Complexity. The Emerging Science at the Edge of Order and Chaos* (1992).

Neljän C:n seuraanto ilmentää pyrkimystä löytää eri alojen tieteellistä ajattelua ohjaavia yleisiä, voisi sanoa heuristisia periaatteita. Tässä suhteessa vauhti selvästikin kiihtyi 1900-luvun loppua kohden. Osaltaan tätä ilmentävät sanonnat "new science" ja "emerging science" 80- ja 90-luvun kirjojen otsikoissa.

– Uusia tieteitä siis, ei enempää eikä vähempää.

Vauhti kiihtyy edelleen. Strogatzin *Sync* ei ole ainoa kirja, joka osallistuu kilpailuun 2000-luvun "valtateorian" asemasta. Sen rinnalle voimme nostaa esimerkiksi László Barabásin *Linked: The New Science of Networks* (2002) tai Stephen Wolframian *A New Kind of Science* (2002). – Ainakin nämä kaikki täyttävät sen ehdon, että otsikossa on sanat "emerging/ new science"!

Huomiota herättävä piirre on, että nämä erilaiset uudet tieteet saavat entistä enemmän huomiota mediassa. Eivätkä ainoastaan mediassa: tiedelehti *Nature* tietää kertoa (11. syyskuuta tänä vuonna), että Stephen Wolfram on ollut esitelmässä kirjaansa USA:n senaatissa Sam Brownbackin (republikaani, Kansas) kutmana. *Naturen* mukaan Brownback, erityisen konservatiiviseksi tunnettu senaatin jäsen, on vakuuttunut siitä, että Wolframian teoriassa on "valtavasti potentiaalia".

Mutta nyt herää ehkä epäluuloinen kysymys: mikä näissä toisiaan seuranneissa ajatusrakennelmissa sitten on totta, ja mikä on pelkkää muotia? – Kysymys on väärin muotoiltu. Itse asiassa 1900-luvun C:t ja sitä seuraava 2000-luvun S (tai ehkä L) osoittavat, että muodit ovat tosia, myös tieteellisessä ajattelussa.

Vähäinenkin historiallinen harkinta sitä paitsi nostaa esiin vastaavanlaisia, koko tietellisen ajattelun piiriin levinneitä/levitettyjä muotivirtauksia myös varhemmilta ajoilta: esimerkiksi 1900-luvun alkupuolelta looginen positivismi (Carnapin *Logische Aufbau der Welt*), tai "homeostaasi" ja organistinen ajattelu biologiassa ja yhteiskuntatieteissä; ja vielä var-

hemmilta ajoilta sosiaalidarwinismi, 1800-luvun mekaniikan soveltaminen taloustieteeseen, jne., jne.

Uutta vuosituhannen vaihteen muodeissa näihin vanhempiin verrattuna on ehkä se, että ne liikkuvat tavallaan "alhaalta ylös", konkreettisista prosesseista maailman kattavien rakenteiden selittämiseen. – Tämä ainakin erotukseksi filosofian hallitsemista varhaisemmista muodeista kuten loogisesta positivismista, joka otti maailman "loogisen rakenteen" valmiiksi annettuna.

"Uusien tieteiden" perustava pyrkimys on ollut oikeastaan kybernetikasta lähtien tunnistaa sellaisia dynaamisia mekanismeja, jotka tekisivät ymmärrettäviksi maailman rakentumisen pysyväksi kokonaisuudeksi. Tämä on tieteellinen ongelma sen jälkeen, kun jumalallisen luomistyön ihmeeseen ei enää uskota. Uudet tieteet ovat tukeutuneet empiirisen tutkimuksen tuloksiin ja laaja-alaisesti eri tieteenalat kattaen. Tietokoneiden laskentateho on myös ollut vuosituhannen taitteen uusien tieteiden ehdoton edellytys. Lopulta uusien tieteiden "totuus" on siinä, että ne ilmentävät uudenlaista asennoitumista tieteelliseen ajatteluun.

Koettakaamme tottua siihen ajatukseen, että "muoti" ei ole pejoratiivi vaan – tosiasia. Se, että dynaamiset prosessit ovat nousseet tutkimuksen huomion kohteeksi, on vieläpä mitä tervetullein muoti!

ULRICH BECK ja Bruno Latour yhteisessä seminaarissa – tästä raportoi *Theory, Culture and Society*-lehden numero 2/2003 sisältyvä artikkelikooste. Koosteen aluksi Beck esittää kahden työtoverinsa (Wolfgang Bonss ja Christoph

Lau) kanssa eräänlaisen strategisen julistuksen ”refleksiivisen modernisaation” tutkimusohjelmalleen otsikolla ”The theory of reflexive modernization. Problematic, hypotheses and research programme”. Tätä seuraa Latourin kirjoitus ”Is *re*-modernization occurring – and if so, how to prove it? A commentary on Ulrich Beck”. Koosteeseen sisältyy lisäksi kolme muuta artikkelia, joiden kirjoittajat ovat Scott Lash, Barbara Adam sekä Boris Holzer & Mads B. Sørensen.

Beckin ja Latourin dialogi on ilman muuta koosteen kiinnostavin osa. Molemmathan ovat ottaneet tutkimustyössään äärimmäisen vakavasti ne tarakoittamattomat sivuvaikutukset, joita modernin yhteiskunnan teknis-taloudellisesta muutoksesta enenevässä määrin aiheutuu sekä yhteiskuntaan itseensä että yhteiskunnan ja luonnon suhteisiin, ja asettaneet kyseenalaiseksi yhteiskunnan hallinnan mahdollisuuden. Toisaalta heidän tutkimuslähtökohdansa ovat ilmeisesti hyvin erilaiset.

Kronologisesti dialogin käynnisti Latourin vierailu Beckin tutkimusryhmässä Münchenissä marraskuussa 2000, mistä Latourin artikkeli on peräisin.

Latour aloittaa keksimällä uudissan *re*-modernisaatio kuvaamaan Beckin käsitettä ”reflektiivinen modernisaatio”. Latour motivoi uudissanansa seuraavalla huomautuksella: ”to avoid the misleading adjective ‘reflexive’ and keep some of the meaning of ‘second’ modernity”.

Latour esittää myös täsmällisemmän tulkinnan siitä, miten ”refleksiivinen” ja ”toinen” liittyvät yhteen ”moderniteetin” määreinä:

“‘Reflexive’ means, in my reading of it, that the unintended consequences of actions reverberate throughout the whole of society in such a way that they have become *intractable*. Thus, ‘reflexive’ does not signal an increase in mastery and consciousness, but only a heightened awareness that mastery is impossible and that control over actions is now seen as a complete modernist fiction. In second modernity, we become conscious that consciousness does not mean full control.”

Kiinnostavaa kyllä, Beck ottaa Latourin uudissan käyttöön ja lainaa Latourin sille antamia määritteitä. – Beck myös lisää sen perään pari muuta re-alkuista uudissanana, nimittäin ”re-structuration” (pro ”de-structuration”) ja ”re-conceptualization” (pro ”de-conceptualization”). Tällä re-alkuisten termien vyöryllä Beck ottaa jälleen kerran etäisyyttä postmoderniin ”de-terminologiaan”: hän puolustaa näkemystä, että yhteiskunnallisessa elämässä on edelleen rakenteita ja sääntöjä, ja yhteiskuntateorian tehtävä on löytää ne.

Beckin ja Latourin dialogista paljastuu toinen, verbalistikkaa paljon tärkeämpi yhteys. Latour asettaa kirjoituksessaan Beckin tutkimusryhmälle vakavaksi haasteeksi keksiä tapoja testata empiirisesti refleksiivisen modernisaation teoriaa. Hän esittää testaamisen pohjaksi kuusi suhteellisen spesifiä kysymystä.

Beck ottaa tämänkin Latourin ehdotuksen vakavasti, jopa niin vakavasti, että hän kollegoineen sisällyttää tutkimusstrategiansa otsikkoon sanan ”hypotheses”. – Artikkelin lukijan on tosin hankalampi löytää tekstistä spesifejä tut-

kimuskysymyksiä. Kirjoituksen yhteiskunnalliseen empiriaan viittaava jakso, jota motivoidakseen Beck *et al.* siteeraavat Latouria, alkaa refleksiivisen modernisaation ”yleiset kriteerit” jäsentävällä taulukolla. Tätä seuraa toinen taulukko, jonka otsikkona on ”seuraukset subjektiviteetille”. Siis Beck jatkaa tukevasti tutulla tyyllilään: aluksi esitetään kokonaisuajattelun, jonka avulla moderni yhteiskunta otetaan haltuun, sitten sijoitetaan spesifejä ilmiöitä jäsenyyksen määrittelemisen lokeroihin.

Se ero, joka ilmenee Latourin ja Beckin välillä tutkimuskysymysten esittämisen tyyllissä, tuo esiin perustavamman eron heidän tutkimustavoissaan. Latour artikuloi eron suorastaan hämmentävän selvästi toteamalla, että Beck tarkastelee yhteiskuntaa kuin Jumalan etuoikeutetusta asemasta käsin ja pitää teoriaansa tarkkana kuvauksena siitä, mitä maailmassa tapahtuu. Latour sen sijaan ottaa teorialt tulkintoina maailmasta; mutta koska tulkinnat otetaan todesta, ne myös vaikuttavat maailmaan aineellisenä voimana.

Tästä erosta tietenkin seuraavat ne erot, jotka ilmenevät Beckin ja Latourin välillä suhtautumisessa empiiriseen koeteltuun. Jos teoria on olenaisesti maailman kuvaus, se testataan selvittämällä, onko maailma teorian näköinen. Mutta jos teorialt ovat keskenään kilpailevia tulkintoja, empiirinen koettelu pyrkii selvittämään, mikä teoria toteutuu – voisi jopa sanoa: toteuttaa itsensä – kaikkein tehokkaimmin. Niinpä Latour säilyttää myös ”postmodernin” yhtenä varteenotettavana kandidaattina Beckin refleksiivisen modernisaation ja oman antropologiansa rinnalla.

Ja tietenkin Latour, uskolisena tyyliin, kiteyttää eron myös käyttäen neologismia, joka tällä kertaa nousee sosiologian lähihistoriasta: “My overall enthusiasm for Beck’s project cannot balance my feeling that there exists a great difference between BG and AG sociologies (meaning, of course, ‘before’ and ‘after’ Garfinkel!).”

LEHTEMME käsillä olevaan numeroon “Johdatusta näyttämönteoriaan” kirjoittaneen Esa Kirkkopellon käytäntöön näyttämöllä saa juuri nyt tuntuu teoreetikon itsensä käsikirjoittamasta ja ohjaamasta näytelmästä *Vetoapua ja läheltäpiti-tilanteita*. Se kertoo Kenoosis-kuorosta ja sen jäsenistä. Kuoron nimi on Paa- valin kirjeistä: “Kristus tyhjensi itsensä ja otti orjan muodon” (Fil. 2:7). Kuoro säestää tapahtumia ja rakentaa itse näytelmää. Yhdessä toimiminen pelastaa näytelmässä monen onnetoman, mielen- terveysongelmien kanssa painivan henkilön elämän – pait- si yhden. *Vetoapua ja läheltäpiti-tilanteita* on koskettava blues-komedia nykypäivän ihmisistä. Esitykset jatkuvat helsinkiläisessä Q-teatterissa 22. marraskuuta asti.

Strasbourgissa tohtoriksi vuonna 2002 väitellyt Kirkkopelto on vastikään luonnehtinut omaa teoria-praksis- suhdettaan *Teatteri-lehden* (5/03) haastattelussa:

“En koe, että teatteriesitys syntyy ajattelusta. Se synnyttää ajattelua. Minulle ne ovat erit- lat. Kun keksin joitakin juttu- ja, jotka itseäni huvittavat ja saattavat huvittaa muitakin, niin se on jotakin hyvin toisenlais- ta kuin ajattelu.”

”Silloin kun heittäydyin filo- sofisen ajattelun tehtävään

puoli vuosikymmentä sitten, luulin että pystyn tekemään sitä taiteellisella asenteella, jotenkin tsemppaamaan ja rutistamaan sen homman sieltä ulos. Mutta törmäsin juuri siihen filosofisen ajattelun ja käsitteenmuo- dostuksen hitauteen ja myös sen rasittavuuteen, joka on ihan toisenlaista kuin teatterissa. Se ei ollut ollenkaan niin inspiraationomaista kuin taiteellinen prosessi, joka ruokkii itseään. Filosofinen ajattelu tuntui kuluttavalta ja väsyttävältä. Minun piti huilata säännöllisesti ja viet- tää viikonloppuja. Se vaikutti elämäntapaan ja rytmiin. Tärkeä oli kokemus siitä, että filo- sofinen ajattelu ei ole kenen- kään omaa. Se etenee historiallisesti, ja voit mahdollisesti tuoda siihen oman kontribuutiosi, mutta et voi ottaa sitä kainaloon saatikka haarojen väliin ja ratsastaa sillä johonkin, vaan ainoastaan osallistua siihen. Se pakottaa nöyryyteen filosofian suhteen, mutta on lopulta aika lohdullinen kokemus.”

FRAU Dr. Currywurst oli hil- jan aiheena arvovaltaisessa saksalaisessa *Die Zeit*-lehdes- sä (38/2003), mutta se on ollut esillä myös *Die Bild-Zeitung*- sa. Kyseessä oli 80-vuotiaana – aivan, 80-vuotiaana, kysees- sä ei ole painovirhe! – Freie Universitätissa väitelleen Eli- sabeth Naumannin sosiologi- nen väitöskirja kuulusta berliiniläisestä instituutiosta, her- kusta nimeltä *Currywurst* ja sikäläisestä nakkikioskista (*Imbiss*). Asiaan vihkiyty- mättömille kerrottakoon, että currywurst on grillimakkarra, joka tarjotaan sämpylän sekä ketsupin ja curryjauheen kera pahlilautaselta. Isom- paan nälkään tilataan oheen vielä ranskalaisia perunoita. Kyytipojaksi kioskeissa on tar-

jolla myös olutta ja snapseja.

Naumann keräsi aineiston- sa Berliinissä etnolisesti ha- vainnoimalla nakkikioskien mikrokulttuuria, säännönmu- kaisuuksia, asiakaskuntaa ja heidän syömätapojaan. Tässä ei ole mahdollista mennä Neu- mannin tutkimuksen yksityis- köhtiin, mutta tuloksista mainit- takoon, että hänen mukaansa berliiniläinen nakkikioski on paikka, joka tekee mahdolli- seksi “välittömän tarpeen- tyydytyksen minimaalisessa ajassa” (max. seitsemässä minuutissa!). To periberliini- läinen instituutio, jossa viere- tysten niin herrat kuin duuna- ritkin ja muiden muassa Ger- hard Schröderkin ovat tavane- neet tyydyttää nälkäänsä, on kuitenkin uhanalainen; muf- finssi-, bagel-, sushi- yms. pai- kat ovat kuulemma syrjäyt- tämässä sen “yksilöllistyvässä yhteiskunnassa”.

Elisabeth Naumannin väi- töskirja on nyt ilmestynyt myös kirjana: *Kiosk: Entdeckungen an einem alltäglichen Ort* (Jonas-Verlag). Ehkä se inspiroi jotakuta Suomessa selvittä- mään esimerkiksi helsinkiläi- sen Jaskan grillin mikromaail- maa tai manselaisen mustan makkaran moninaisia merki- tyksiä, silläkin hallalla että mak- karasta ja elämästä vieraan- tuoneilta tahoilta alkaa sataa nis- kanaan syytöksiä epäolennai- suuksien tutkimisesta...

YKSI lehemme omaperäisiä piirteitä on se, että – olkoonkin että olemme tiedelehti – jokai- sessa numerossa julkaistaan taidetta. Kunkin “numeron tai- teilijan” valitsee ja esittelee leh- temme kuvatoimittaja, dosentti Kimmo Sarje. Sarje ei ole pel- kästään taidekriitikko ja tai- teen tutkija, vaan itsekin kuvataiteilija. Tästä komea esimerkki oli hänen näytte-

lynsä Porin taidemuseossa viime keväänä. Näyttelyn ohessa julkaistiin iso kaksikielinen kirja *Kimmo Sarje: Montaasin filosofia, filosofian montaasi/Philosophy of montage, montage of philosophy* (Porin taidemuseon julkaisuja, 62, 2003). Se on upea *coffeetable book* eli sohva-

pöytäkirja, joka on liian painava sängyssä luettavaksi. Kirjan lopussa on laaja CV, johon Sarje on kirjannut varsin tarkasti monipuolisia taiteellisia ja akateemisia ansioitaan. Kuinka ollakaan, ansioluettelosta puuttuu jotakin: hänen *T&E*:ssä julkaistut artikkelinsa sekä kaiken kukkuraksi mai-

ninta hänen pitkästä ja merkittävistä urastaan lehtemme toimituksen jäsenenä ja kuvatoimittajana! Tätä ihmeteltiin joulukolla taannoisessa toimituksen kokouksessa, johon Sarje itse ei päässyt paikalle. Päädyttiin johtopäätökseen, että kyllä Sarjen täytyy olla todella vaatimaton mies...